

RECENZIJE

ANTE FIAMENGO

ZAKLADY VŠEOBECNEJ SOCIOLOGIE

Vydavateľstvo politickej Literatúry
— Bratislava, 1968.

Zapažen uspjeh što ga postiže udžbenik sociologije profesora Fakulteta političkih nauka u Zagrebu dra Ante Fiamenga, »Osnovi opće sociologije« (u kratkom roku velik broj izdanja), pridružuje se i priznanje dato prevodjenjem tog udžbenika na jedan strani jezik. To priznanje došlo je od Slovaka u Čehoslovačkoj, gdje je udžbenik preveden.

Slovaci, a osobito Česi, imaju razvijenu sociologiju s bogatom tradicijom. Razvijenost sociologije znači i izgrađenost čvrstih naučnih kriterija. Zato je za svakog sociologa veliko priznanje kad se njegovo djelo prezentira sredini koja ima velike tradicije u sociologiji.

Nije slučajno što je ova čast ukazana najvažnijem djelu profesora Fakulteta političkih nauka u Zagrebu, profesoru dru Anti Fiamengu. Ono je već pri izlasku prvog izdanja iz štampne godine 1961. izazvalo veliko zanimanje sociologa. Njegova vrijednost kao teoretskog doprinosa izgradnji marksističke sociologije, a povijesna za našu sociologiju, sastoji se u prvom redu u tome što je profesor Fiamengo pošao dalje od svih do tada nama poznatih autora marksističkih udžbenika sociologije, u »pravcu izgradnje jedne sociologije zasnovane na istorijskom materijalizmu« (Lukić). Do tada, sociologija se najčešće svodila na puku interpretaciju historijskog materijalizma, gdje su osnovne kategorije izrazito dogmatizirane. Za profesora Fiamenga, međutim, karakteristične su suprotne vrline. On »zauzima dostojanstven i kritičan stav prema najvećim autoritetima, pa i klasicima marksizma ako mu se njihova gledišta ne čine

prihvatljivim« (Lukić: Sociologija br. 3—4/1962. str. 230).

Za autora, sociologija je nauka koja pridonosi očuvanju, s jedne strane, i izgradnji, s druge strane, društvenih sistema. U kapitalizmu građanska sociologija služi interesima kapitalističkog sistema. »Ako apstrahiramo jedan dio sociologa u zemljama kapitalističkog svijeta koje u njihovom naučnoistraživačkom radu vodi entuzijazam i iskrena želja za spoznajom karaktera društvenih pojava i zakonitosti kretanja suvremenog društva, to jest entuzijazam za istinom, dobar dio građanskih sociologa, kako onih koji rade u privatnim sociološkim institutima, tako i onih koji svoja istraživanja vrše u državnim i crkvenim sociološkim ustanovama, rukovođeni su ciljem održavanja kapitalističkog društvenog sklopa« (str. 23). U socijalizmu, koji se »izgrađuje s više elemenata svjesti, a manje stihijnosti, traži se maksimum poznavanja zakonitosti društvenog razvitka« (str. 23) sociologija ima, kako praktičnu, tako i teoretsku ulogu. Osobito veliko značenje sociologija, za autora, dobiva, uvođenjem radničkog i društvenog samoupravljanja i borbom socijalističkog samoupravnog sistema protiv birokratizacije društva. U socijalizmu, sociologija postaje nezamjenjivi indikator stanja društva.

Današnja sociologija, kako građanska, tako i marksistička, za autora boluje od mnogih defektnosti, među kojima se ističu: »kod građanske sociologije pomanjkanje valjane i prodorne teorije vodilje u eksplicaciji društvenih fenomena, u sagledavanju ključnih problema strukture i razvoja društva, bez čega zapravo i nema sociologije kao nauke«, dotle se bitna slabost marksističkog smjera sastoji u »pomanjkanju konkretnih socioloških istraživanja, u nedostatku brižljivih snimanja raznih sfera stvarnog života u procesu izgradnje socijalizma. Rješenje ove slabosti je bitna

pretpostavka i za pravilno sagledavanje zakonitosti socijalističkog razvitka i za daljnji razvitak sociologije kao nauke» (str. 25).

Drugačiji pristup sociologiji nije ni moguć. Do tih spoznaja došli su danas već mnogi sociolozi, kako na Istoku, tako i na Zapadu, što nije promaklo autorovoj pažnji. On baš ovo slovačko izdanje svog udžbenika proširuje prilozima u kojima, također na kritičan način, sagledava suvremena kretanja u sociološkoj misli. Premda autor u svom udžbeniku navodi da postoje dvije sociologije, građanska i marksistička, on je u svojim novijim prilozima svjestan da suvremena kretanja nadilaze tu dosta nespretnu dihotomiju u sociologiji. Naša naučna misao na polju društvenih nauka daje značajan doprinos tim progresivnim procesima.

Spomenute vrline ovog udžbenika nisu mogle ostati nezapažene štovocima marksističke misli i izvan naših granica. Zato ovo nije samo uspjeh autora, već je to ujedno i uspjeh naše mlade sociologije.

Iste primjedbe daje i pisac prethodgovora ovog udžbenika doktor filozofije, docent na Sveučilištu u Bratislavi Dr Jozef Karasek, navodeći i veći broj naših sociologa.

Na kraju moramo primijetiti ovo: velika je šteta, kako za našu sociologiju, tako i za marksističku misao uopće, što je teška bolest spriječila neumornog radnika profesora dra Antu Fiamenga da našu praksu obogati novim vrijednim djelima. Nadamo se da će to on i učiniti, zato mu želimo što brže ozdravljenje.

Mr Ivan Lučev

MAHATMA GANDHI

BORBA NENASILJEM

Izbor tekstova¹
Beograd, »Komunist«, 1970.

Mohandas Kamarhand Gandhi nesumnjivo ulazi u red najznačajnijih političkih ličnosti indijskog potkontinenta u posljednjih stotinu godina.

¹ Izbor tekstova — Pavle Jevremović.

Sa suptilnim osjećajem revolucionarnog mislioca, socijalnog reformatora, filozofa, državnika i političkog vođe, Gandhi je cijeli svoj život posvetio borbi za političko oslobođenje, nacionalnu nezavisnost i društveni preobražaj i prosperitet svoje veoma zaostale i nerazvijene zemlje, koju porred velikog siromaštva razdiru vjerske i jezične razlike.

Suočavajući se sa strahotama i patnjama indijskog naroda, svjestan da je daljnji moralni i duhovni progres Indije moguć jedino uklanjanjem religioznih suprotnosti između hindusa i muslimana i onemogućavanjem stvaranja dviju država muslimanskog Pakistana i hinduističke Indije, Gandhi se afirmirao kao borac za humane vrijednosti i dosljednu primjenu nenasilja i istine u ljudskim odnosima svoje zemlje. Stoga je veliki poznavalac Gandhija — Nehru jednom prilikom pravilno rekao: »Upravo zapanjuje do koje je mjere Gandhi predstavljao Indiju, i kako je vjerno izražavao dušu te stare izmučene zemlje. Gandhi je bio prava personifikacija Indije i njegove mane bile su mane Indije.«

Gandhijev misaoni svijet možemo podijeliti na vjersko-filozofski i nacionalno-politički, te nipošto nije neobično što se tijekom vremena javlja kao posebna doktrina poznata kao gandizam. U skladnoj kombinaciji vjersko-filozofskog i nacionalno-političkog aspekta, gandizam kao pokret za političko i nacionalno oslobođenje seže daleko i duboko i izvan granica Indije i u prvom je redu našao sigurno utočište u nekim afro-azijskim zemljama koje su imale sličan kolonijalni status.

Gandhijeva politička aktivnost produžetak je obiteljske tradicije, ali presudnu ulogu nesumnjivo je imao njegov odlazak u Južnu Afriku gdje je i proveo 21 godinu i gdje je došao u neposredni kontakt s potlačenom ali brojnom indijskom manjinom, koja je kao i ostale manjine bile izložena rasnoj diskriminaciji. Ovdje se razvila Gandhijeva politička filozofija i načini borbe putem »nevršenja nasilja« (ahimsa), što u suštini znači negaciju svakog oblika nasilne i direktne akcije u borbi protiv kolonizatora i svakog drugog neprijatelja. »Nenasilje je zakon naše vrste kao što je nasilje zakon zvjerstva« (str. 9). Duboko uvjeren, smatrao je

najvećim doprinosom hinduizma indijskoj kulturi doktrinu »ahimsa«, koja i danas kao i prije tri tisuće godina živi u životima milijuna ljudi i čije je učenje toliko duboko usade-no u indijskom narodu da oružanu revoluciju u Indiji smatraju gotovo nemogućom. Pridržavajući se dosljedno načela »ahimsa«, koje je primjenjivao do kraja života, Gandhi je naišao na ozbiljne kritike ne samo svojih suvremenika, već i onih koji su se bavili izučavanjem njegove cjelokupne misli, a napose revolucionarnih snaga koje su vodile borbu za kolonijalno oslobođenje u ovom i u drugim dijelovima svijeta.

Njegova apsolutna privrženost istini, dobrovoljno odricanje za dobrobit cijele zajednice formulirao je izrazom Satjagraha (Satyagraha), što znači snaga istine. »...stremljenje ka istini ne dopušta primjenu nasilja prema protivniku, nego ga treba odvratiti od greške strpljivošću i saosjećanjem« (str. 59). »U politici se njena primjena, kaže Gandhi, zasniva na nepromjenjivoj maksimi da je vladanje ljudima jedino moguće ako oni pristaju svjesno ili nesvjesno da se njima vlada« (str. 64).

Gandhijeva politička borba za nezavisnost Indije od kolonijalne vlasti povezana je i s borbom za unutrašnje reforme indijskog društva, a osobito protiv kastinskog poretka i vjerskog antagonizma između hindusa i muslimana.

Gandhi nije sagledao prave putove borbe za promjenu kolonijalno-rasističkog režima i unutrašnjeg poretka Indije, jer gandijevskom akcijom nenasilja i pasivnog otpora mogle su se postići samo djelomične reforme. Suprotstavivši se klasnoj borbi nasilnim putem, revoluciju je prema Gandhijevu shvaćanju trebalo ostvariti nenasilnom borbom. Takav sistem borbe bio je nesumnjivo iluzoran jer bez radikalne promjene društva, sistem eksploatacije i diskriminacije i dalje je postojao.

Gandizam kao ideja i kao pokret bio je izraz vremena, prilika i uvjeta u kojima je živio i djelovao indijski narod.

Gandhijeva vizija humanizma i velika ljubav prema čovječanstvu bila je poruka da se svaki čovjek odgaja u duhu nenasilja, pravde i jednakosti.

Socijalno-filozofsku misao »ne protiviti se zlu zlom« Gandhi je preuzeo od Tolstoja kao duhovno-moralni i etički princip kršćanstva kojemu je korijen u religiozno-etičkoj tradiciji kršćanstva. Isto tako njegove religiozne ideje nadovezuju se na religijsku reformu i pokret Ramakrišne u Indiji, koji je bio usmjeren ka postizanju jednakosti svih religija (hinduizma, muhamedanstva i kršćanstva).

Među veoma zanimljive misli Gandhijeva učenja ide nesumnjivo njegova koncepcija socijalizma i komunizma. »Socijalizam nije rođen otkrivanjem zloupotrebe kapitala od strane kapitalista. Kao što sam tvrdio, socijalizam, štaviše komunizam, izričito se nalazi u prvom stihu Ishopanišada« (str. 105).

Iako je Gandhijevu shvaćanje socijalizma bitno drugačije od marksističkog, ipak je imalo neke dodirne tačke sa socijalističkim idejama. Međutim, Gandhi i pitanju socijalizma prilazi s pozicija nenasilja, štaviše njegov socijalizam nastao je iz nepokolebljive vjere u nenasilje i iz uvjerenja da je nemoguće postići socijalnu pravdu silom.

Ideja o besklasnom društvu bila je za Gandhija »ideal kome ne treba samo težiti već za njega i raditi, a u takvom društvu nema mjesta klasama ili vjerskim zajednicama« (str. 112).

Velika uloga Gandhija, bez obzira na prigovore njegovu učenju i djelovanju, u suvremenoj povijesti indijskog potkontinenta bila je nesumnjivo od prvorazredne važnosti i djelomično je potpomogla da je Indija 1947. dobila nezavisnost. Nezavisnost za koju se Gandhi toliko zalagao nije mogla riješiti unutrašnje suprotnosti zemlje, podjelu u kaste, vjerske grupe i sekte, a znad svega suprotnost između hindusa i muslimana. Njegova životna želja da sve te grupe poveže i ujedini u jedinstveni pokret i da spriječi stvaranje dviju država — muslimanskog Pakistana i hindustičke Indije, nije dovela do toliko željenog cilja.

U kritičnim danima poslije drugog svjetskog rata, netrpeljivost, nepovjerenje i jaz gomilani tijekom duge povijesti doveli su do strašnog pokolja između muslimana i hindusa. Iako duboko razočaran, Gandhi je sve do svoje tragične smrti ipak vje

rovaio da su jedinstvo, suradnja, ravnopravnost i jednakost između inusli mana i ostalih indijskih naroda one osnova na kojoj se može graditi slobodnije i pravednije društvo i sretnija budućnost Indije.

Gandhijeva djela i misli, unatoč ozbiljnim kritikama i polemikama, i danas žive u srcima milijuna ljudi i žena širom indijskog potkontinenta a njegove političke ideje i danas su aktualne.

Stefica Deren

RICHARD E. DAWSON

KENNETH PREVITT

POLITICAL SOCIALIZATION

Little, Brown and Company
Boston, 1969.

Svaka je vlast kontrolirala odgoj i obrazovanje jer je znala da se time može djelovati na političke procese. Iako su odgoj i obrazovanje već davno pod kontrolom vlasti, ipak je prošlo podosta vremena dok se nije prišlo sistematskom izučavanju odgojnih i obrazovnih utjecaja na političke procese. Razvoj eksperimentalne psihologije, pedagogije i sociologije, a posebno razvoj njihovih načina istraživanja, omogućio je izučavanje odgojnih i obrazovnih utjecaja na političke procese. Iako su vlasti oduvijek bile zainteresirane za političke efekte što ih izazivaju odgojno-obrazovni utjecaji, da bi ih lakše kontrolirale, sistematska istraživanja na području političke socijalizacije javljaju se tek prije nešto više od desetak godina.

Zbog nemogućnosti da se kontroliraju politički efekti različitih oblika odgoja i obrazovanja, događalo se da se odgojem i obrazovanjem potkopavaju temelji političkih režima. Neke su vlasti iz toga izvlačile pouku pa su se borile protiv svih oblika odgoja i obrazovanja, jer su u svim njima vidjele opasnost. To je, naravno, dovodilo do stagnacije, tako da se brzo uvidjelo kako znanje nije samo moć kojom se ruši vlast, već da ono može poslužiti održanju vlasti. Zbog toga je važno znati kako pojedini odgojno-obrazovni oblici djeluju na političke procese. Na prste

se mogu nabrojiti knjige koje se bave tim problemima, a među njima značajno mjesto zauzima knjiga koju su napisali Dawson i Previtt, a o kojoj će ovdje biti riječi.

Dawson i Previtt svoju knjigu *Political Socialization* dijele na tri dijela. U uvodnom dijelu oni govore o političkoj socijalizaciji u političkom životu, povijesnim i intelektualne i o političkoj kulturi. U drugom nimal korijenima političke socijalizacije dijelu autori govore o razvoju političke ličnosti s obzirom na dob, o načinima političkog učenja i diskontinuiranosti političke socijalizacije i njezinim uzrocima. I napokon, u trećem dijelu, oni govore o činiocima političke socijalizacije te posebno obrađuju obitelj, grupu vršnjaka, socijalne grupe, političko iskustvo i sredstva masovnog informiranja.

Autori ove knjige smatraju da ličnost sazrijeva politički isto kao biološki ili socijalno. Čak je mlado biće političkom socijalizacijom uobličeno mnogo prije nego što dobije građanska prava. Političkoj socijalizaciji korijeni su u drugim behavioralnim znanostima kao što su socijalna antropologija, psihologija, socijalna psihologija i sociologija. Budući da su djeca rođena s bezbroj različitih tipova ponašanja, socijalizacijom se ona prilagođavaju standardima vlastitog društva.

Politička ličnost — ističu autori — nije rođena već formirana. Ličnost s rođenjem ima sklonost društvenom vezivanju i lojalnosti. Građanin stječe informacije, osjeća i vjerovanja koja mu pomažu u razumijevanju, vrednovanju i u postavljanju prema političkom svijetu oko njega. Politička kultura uključuje političke tradicije, duh narodnih institucija, stereotipe, politički stil, osjećaja itd. Politička socijalizacija — po mišljenju autora — uobličava i prenosi političku kulturu. Ona je jedan od elemenata odnosa između individue i društva. Odmah nakon rođenja dijete intereagira s društvom — roditeljima, braćom, sestrama, rođacima itd. Socijalizacija počinje veoma rano i veoma je značajna u ranom djetinjstvu, pa autori vele »da je dijete otac čovjeka«.

Imitacija je jedan od čestih oblika političkog učenja. Djeca imitiraju roditelje, učitelje i prijatelje. Ona

imitiraju partijsku identifikaciju svojih roditelja. Prema podacima nekih autora djeca se na neki način identificiraju s političkim partijama već u sedmoj ili osmoj godini. Međutim, postoji i negativna identifikacija koja je u osnovi pobuna djece prema odraslima. Kad ljudi usvajaju vrijednost očekivanog zvanja ili socijalne pozicije, onda se radi o tzv. anticipatorskoj socijalizaciji. Političkim obrazovanjem nazivamo svjesno i direktno prenošenje političke orijentacije. I napokon, političko iskustvo posljednji je direktan oblik političkog učenja.

Budući da politička socijalizacija traje cijelog života, ona je često nedosljedna, jer se u dužem vremenskom razdoblju mogu isticati različite, pa i suprotne vrijednosti. Isto je tako moguće da različiti činioci socijalizacije istodobno ističu različite stavove, vrijednosti i oblike ponašanja. Nedosljednost u socijalizaciji može biti uvjetovana kompleksnošću i heterogenošću društva, socijalnom i geografskom pokretljivošću i političkim promjenama.

Politička se socijalizacija javlja u primarnim i sekundarnim odnosima. Primarni su odnosi personalni i relativno nestrukturirani (obitelj, bliski prijatelji i suradnici). Sekundarni su odnosi više formalni i impersonalni (političke partije, radnička udruženja, obrazovne institucije itd.). Iako sva društva imaju kompleksnu mješavinu primarnih i sekundarnih odnosa, ipak su sekundarni odnosi više zastupani u razvijenijim društvima.

Obitelj djeluje na oblikovanje osnovnih cita ličnosti koje se odražavaju u političkom životu. Na primjer, obitelji bez oca formiraju dječake s mnogo manjim političkim osjećajem nego obitelji koje imaju oca. U višim razredima grupe vršnjaka postaju važan činilac političke socijalizacije, jer se u to vrijeme autoritet roditelja i nastavnika smanjuje. No, i pored toga, smatraju autori, škola je veoma važan činilac političke socijalizacije. Školski je program za njih potencijalno jedan od najvažnijih činilaca socijalizacije. U školskom programu nalaze se različiti aspekti kulture koji utječu na participaciju u društvenom i politič-

kom životu. Školski programi mogu biti usmjereni »građanskom treningu« (civil training), kojim se žele pripremiti građani da aktivno sudjeluju u političkom životu svoje nacije. Nasuprot tome imamo tendencije u programima ka političkoj indoktrinaciji, gdje se odgoj i obrazovanje (education) svodi na učenje specifične političke ideologije, kojom se nastoji racionalizirati i justicifirati određeni režim. Političkoj socijalizaciji služi i razredni ritualni život (pjevanje himne, dizanje zastave, pjevanje patriotskih pjesama i sl.). Škola napokon, vrši političku socijalizaciju podižući naobrazbu, jer bolje obrazovani imaju bolji uvid u političke sadržaje, njih politika više zanima, oni imaju veći osjećaj dužnosti da participiraju u političkom životu i slično.

Na kraju treba reći da u ovako kratkom prikazu nije bilo moguće iznijeti sve što su Dawson i Previtt rekli o političkoj socijalizaciji. Stoga smo u ovom prikazu iznijeli samo one misli i rezultate koji su nam se činili najzanimljivijima. Treba tome još dodati da su autori mnoge svoje misli potkrijepili vlastitim empirijskim istraživanjima ili pak istraživanjima nekih drugih autora. Iako autori imaju prihvatljive stavove prema političkoj socijalizaciji, oni ipak u svojoj knjizi nisu dali definiciju političke socijalizacije, koja bi nas mogla zadovoljiti. Kad definiraju političku socijalizaciju, kao proces prenošenja stavova, vjerovanja i oblika ponašanja, onda svakako iznose nepotpunu definiciju. Tako shvaćena politička socijalizacija imala bi funkciju jedino da petrificira postojeći politički sistem. Politička se socijalizacija najčešće javljala u tom obliku, ali to ne mora značiti da se ona ne može javiti i u nekom drugom. Na primjer, društvima kojima je stalo do društvenih i političkih promjena može se, a i trebalo bi da se javi politička socijalizacija koja će oblikovati nove stavove vjerovanja i oblike ponašanja što će poticati društvene promjene u željenom pravcu, a ne prenositi tradicionalnu političku kulturu koja će ometati društveni razvoj. Prema tome, u definiraniu političke socijalizacije nije dovoljno istaći samo reproduktivni, već treba naglasiti i kreativni moment.

Ne možemo završiti ovaj prikaz a da ne izrazimo čuđenje kako autori, govoreći o različitim činiocima političke socijalizacije, ne spominju jedan koji je po našem mišljenju veoma važan. Naime, oni kao i mnogi

drugi američki autori ne govore o religiji kao činiocu političke socijalizacije.

Miroslav Vujević

